

På vej mod en Bæredygtig Omstilling

NOAHs Forlag, 2014

På vej mod en bæredygtig omstilling

Hæftet indgår som nr. 9 i NOAHs debatserie

Tekst: Marie Holt Richter og Stig Melgaard, NOAH Modvækst

Forside, layout og produktion: Sun Media
Fotos: Stig Melgaard, Jacob Sørensen, Sun Media

Tryk: Svendborg Tryk

Papir: Cyklus Print, 100 % genbrug

1. udgave, 1. oplag, marts 2014:
6.000 eksemplarer

ISBN: 978-87-91237-61-4 (trykt udgave)
ISBN: 978-87-91237-62-1 (klassesæt)
ISSN: 1601-040X

Udgivet af NOAHs Forlag, marts 2014.
Undervisningsministeriets pulje for Tips- og Lottomidler/Udlodningsmidler har støttet udgivelsen

Debathæftet må gerne citeres – med kildeangivelse. Hæftet bør citeres på følgende måde:

NOAH 2014. På vej mod en bæredygtig omstilling
NOAHs debatserie nr. 9. NOAHs Forlag

Forfatterne kan kontaktes via NOAHs Sekretariat

Debathæftet kan købes på NOAHs Sekretariat:

Miljøbevægelsen NOAH
Friends of the Earth Denmark
Sekretariatet
Nørrebrogade 39
2200 København N
Telefon 35 36 12 12
Fax 35 36 12 17
Giro 5 5600 39
E-mail: noah@noah.dk
Hjemmesider: www.noah.dk
www.modvaekst.dk

Løssalg: 20 kr./stk. inklusive moms, eksklusiv forsendelse
Klassesæt med 30 stk.: 300 kr. inklusive moms, eksklusiv forsendelse

Printed in Denmark 2014

Indhold

Indhold	Side 2
Baggrundsstof	Side 2
Forord - Det gode liv?	Side 3
En uholdbar situation Noget om Jordens tilstand	Side 4
Hvordan er vi endt her? Paradigmer der styrer vores liv	Side 6
Den eneste vej frem Om bæredygtighed og det miljømæssige råderum	Side 8
Brikker til en bæredygtig omstilling Her er det oplagt at begynde den store omstilling	Side 10
Hvad med vores livsstil? Hvad vil en bæredygtig omstilling betyde for vores måde at leve på?	Side 12
Tid til at handle En bæredygtig omstilling er et projekt for alle	Side 14
Kender du NOAH?	Side 16

Baggrundsstof til hæftet

Dette debathæfte er baseret på et omfattende kilde- og baggrunds-materiale, som sikkert vil være brugbart for dig. Vi har samlet de bedste links, informationssider, rapporter mv. til dig og din lærer på www.modvaekst.dk/undervisning. Her kan du finde stof og forslag til opgaver og debattemner samt inspiration til din egen fremtidige omstillingslyst.

NOAH Modvækst

NOAH Modvækst arbejder ud fra det perspektiv, at det ikke er muligt at løse det moderne samfunds ressource- og miljøproblemer uden samtidig at gøre op med det vækstparadigme, som ligger til grund for økonomi, forbrug og samfundsplanlægning. Dertil kommer, at vækstdogmet også har negative konsekvenser for det sociale liv. Læs mere på NOAH Modvæksts hjemmeside: <http://modvaekst.dk>

Det gode liv?

Vi har alle en drøm om det gode liv. Men hvad er et godt liv egentlig? Er det vækst, der skaber et godt liv? På trods af vores velstand kan det gode liv indimellem godt virke langt væk.

Lige i øjeblikket bringer medier og eksperter os en stadig strøm af krisenyheder. Der er krise i velfærdssystemet, på arbejdsmarkedet og i den globale økonomi. Man taler om knappe ressourcer, klimakatastrofer og økosystemer i sammenbrud. Og mange oplever et stigende pres i dagligdagen med stress, depressioner og livsstilssygdomme.

Det kan føles både uoverskueligt og kompliceret at forholde sig til det, der i stigende grad kan opleves som en global systemkrise, som berører alt fra sundhed til retfærdighed, fra klima til forbrug, og som griber ind i vores allesammen liv. Men der er ingen naturlov, der siger, at vi ikke kan skabe et samfund med en bedre livskvalitet og et bedre miljø end det, vi har i dag. Tro ikke på, at det ikke kan være anderledes. Vi kan gentænke det økonomiske system, som fastholder os i en udsigtsløs udvikling. Vi kan skabe et samfund, som ikke ødelægger fremtiden for vores børn og børnebørn, men som sikrer et godt og bæredygtigt samfund for både os selv og de fremtidige generationer.

Der er allerede mange bud på, hvordan vi kan gøre det. Men det indebærer en omstilling af hele vores måde at tænke og leve på. Der er allerede masser af viden og løsninger, der bare venter på at komme i brug, og masser af mennesker, der har andre svar end de sædvanlige. Vi kan allerede nu begynde en omstillingsproces, som kan bringe os hen imod et samfund i økologisk og social balance. Vi kalder det bæredygtig omstilling.

De næste sider giver en introduktion til nogle af de udfordringer, som vores planet og vores samfund står over for, og til nogle af de skridt, som en omstillingsproces kan indeholde. God fornøjelse.

En uholdbar situation

Der er nok af advarsler om Jordens tilstand. Den globale gennemsnits-temperatur stiger, vi er på vej mod klimakaos, Jordens økosystemer er ved at bryde sammen, og forskerne advarer om, at mange af de ressourcer, vi bygger vores velstand på, er ved at slippe op. Den globale ulighed mellem de fattige og de rige lande har aldrig været større. Samtidig

skriger politikerne i de rige lande på mere vækst og højere forbrug. De rige lande driver rovdrift på natur og mennesker i de fattige lande, for at forbrugsvæksten kan fortsætte. Men de fattige lande gør i stadig højere grad krav på deres andel af goder og ressourcer, samtidig med at vi i de rige lande bliver stadigt mere presede og stressede af at opretholde

vækstræset. Vi har hørt det mange gange, men vi er nødt til at se realiteterne i øjnene for at kunne handle realistisk. Der er kun én jord, og vi har allerede overskredet grænserne for, hvor meget vi kan belaste den. Med den nuværende kurs risikerer vi, at vores civilisation går til grunde i en selvforstærkende spiral af ødelæggelse.

Den globale miljøkrise

Mennesket har sat sine tydelige fodspor overalt på Jorden. Og vores fodspor vokser for hver dag, der går. Der var engang, hvor forurening var affald i skoven og på stranden. Nu finder vi menneskets affald i form af miljøfremmede og giftige stoffer alle steder fra Antarktis' ismarker, i verdenshavene og til dybt inde i Amazonas regnskov. Vi er langsomt ved at forgifte både os selv og naturen. Selv klimaet er nu tydeligt påvirket af menneskets udledninger af drivhusgasser.

Vores ligegyldige behandling af Jorden har allerede fået store konsekvenser for dens økosystemer. 70 procent af alle store fisk i oceanerne og 20 procent af dyrene på landjorden er forsvundet. Forskerne siger åbent, at Jorden lige nu oplever den sjette masseudryddelse af arter. Og denne gang er det ikke en komet fra verdensrummet, men vi mennesker, der har forårsaget den.

Lader vi stå til, vil konsekvenserne blive uoverskuelige for både natur og mennesker. Klimaændringerne vil give os et mere ekstremt klima med omfattende tørke nogle steder og voldsom nedbør med oversvømmelser andre steder. Det vil føre til ødelæggelse af afgrøder, hungersnød og fordrivelse af millioner af mennesker fra deres hjem, og det vil næsten uundgåeligt føre til konflikter, når millioner af miljøflygtninge søger et nyt sted at bo.

Ressourcerne under pres

Der er ikke noget liv uden jord. Uden jord ingen planter, ingen dyr og ingen mad. Og det samlede areal af dyrkbar jord svinder hver eneste dag. I løbet af de seneste 40 år er ca. 30 procent af planetens dyrkbare jord forsvundet alene på grund af erosion. Med et stigende befolkningspres og en stigende efterspørgsel efter dyrkbar jord bl.a. til energiafgrøder varer det ikke længe, før der ikke er mere jord at tage af. Og hvad så?

Men jord er ikke den eneste livsvigtige ressource, der er under pres. Ferskvand er et andet grundlag for livet på jorden. Men vand indgår også i næsten al produktion fra landbrug og fødevarer til udvinding af metaller og olie. Flere og flere steder bliver der mangel på ferskvand på grund af overforbrug af vand og på grund af klimaændringer. Mangel på ferskvand er en af de mest grundlæggende årsager til regionale konflikter.

Jord og vand er vores mest grundlæggende ressourcer, men også metaller, olie og andre, ikke-fornyelige råstoffer er under pres. Vækstsamfundet er grundlagt på, at der kan findes rigelige mængder af disse råstoffer til billige priser. Skal vi til at slås om ressourcerne, eller kan vi lære at begrænse os og dele det, der er tilbage?

Stigende ulighed

Størstedelen af den materielle velstand i den rige del af verden er skabt af ressourcer og arbejdskraft fra fattigere lande. Ved hjælp af institutioner som WTO, IMF og Verdensbanken har vi i løbet af især de seneste 50 år overført enorme rigdomme fra andre lande og gennemtrumfet en global arbejdsdeling, der har forhindret de gamle kolonier i at udvikle sunde økonomier og stærke samfund.

Samtidig går størstedelen af profitten til multinationale selskaber, som oftest hverken betaler skat eller er forpligtet over for nationale lovgivninger f.eks. på miljøområdet.

Men den voksende kløft mellem rig og fattig findes også i de rige landes befolkninger. Velstandsvæksten har gjort de rige endnu rigere, mens kriserne først og fremmest rammer de fattige befolkningsgrupper. Og den stigende ulighed er en af de vigtigste årsager til sociale problemer, som bringer vold, depressioner og såkaldte livsstilssygdomme med i kølvandet.

Når den rige verdens børser spekulerer i stigende fødevarepriser, rammer det os alle, men det går hårdest ud over de fattigste.

Mennesket i krise

Mens mennesker i andre lande får stjålet deres fremtid af multinationale selskaber og rige landes grådighed, så bliver mennesker i de rige lande mere og mere pressede af vækstræset. Når maskinen kører hurtigere og hurtigere, bliver arbejdslivet mere og mere stresset. Mange har ikke job, mens andre må arbejde alt for meget. Vi skal konstant yde vores maksimale; på arbejdet, på studiet og på de sociale medier. Vi skal være perfekte i et samfund, hvor ens succes eller nederlag kun kan tilskrives en selv – fordi vi tilsyneladende har alle muligheder.

Vi bliver konstant vurderet på vores fremtræden og præstationer, men bagved facaden lurer usikkerhed og stress. Forpligtende fællesskab er udskiftet med konkurrencedygtighed, og børn og unge omtales i stigende grad som ressourcer, der skal drive vækstsamfundet fremad, mens ældre betegnes som en byrde. Forbrugerisme er blevet en sutteklud, som skal holde angsten fra døren. Vi er langt over det punkt, hvor mere velstand gør os mere lykkelige.

Vores velstand vokser, men den medfører samtidig stress og understøttelse af arbejdsmarkedet. Antallet af depressionssygdomme stiger, og folk får depressioner meget tidligere i livet.

Hvordan er vi endt her?

Hvordan er vi kommet hertil? Hvordan kan der være så stor ubalance i vores måde at behandle Jorden på? Vi i den vestlige civilisation har en ældgammel forestilling om, at naturen og andre levende væsener er til for vores skyld, og at det er vores ret at bruge dem, som vi synes.

Det er blot et af de mange paradigmer, som styrer vores måde at agere på – på Jorden, i samfundet og i vores liv. Paradigmer er mere eller mindre bevidste forestillinger om

verden, som sætter rammerne for, hvad vi ser som godt, ønskeligt og endda muligt eller ikke muligt. Til forskel fra andre typer forestillinger er paradigmer enormt magtfulde og svære at ændre, og historien er ét langt eksempel på, hvordan folk har kæmpet for at ændre eller bibeholde dem.

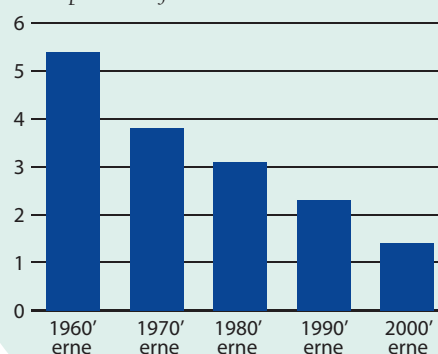
Et andet paradigme er antagelsen om, at vækst er en helt uundgåelig betingelse for, at samfundet kan bestå. Dette paradigme er historisk

set forholdsvis nyt, men er blevet så dominerende, at næsten alle, fra lærere til politikere, fra journalister til forældre, følger det blindt som selve sandheden. Vi får konstant at vide, at økonomisk vækst er forudsætningen for et velfærdssamfund med fuld beskæftigelse, god uddannelse og omsorg for børn og ældre. Men de seneste årtiers økonomiske vækst er ikke nogen naturlov, tværtimod.

Historien om den økonomiske vækst

Når vi hører politikere og historikere tale om økonomisk vækst, lyder det ofte som om, der nærmest er tale om en naturlov og en forudsætning for, at vores samfund kan fungere. Men faktisk er økonomisk vækst snarere en afvigelse fra normaltilstanden i menneskehedens historie. I hele perioden op til den industrielle revolution lå den økonomiske vækst (væksten i BNP eller bruttonationalproduktet) meget tæt på 0. Først under den industrielle revolution steg væksten til mellem 2 og 3 procent, og i et kort hop nåede den i ilandene op over 5 procent. Nu er den økonomiske vækst i ilandene faldet til under 2 procent. Også de såkaldte "emerging economies" oplever problemer med at fastholde væksten.

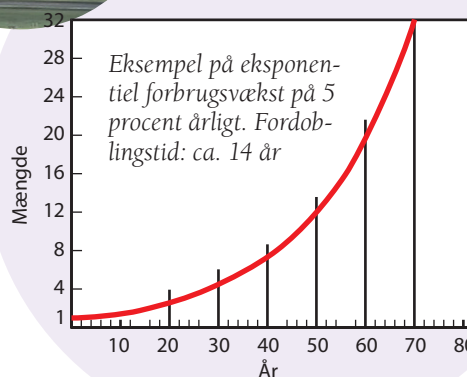
Den økonomiske vækst målt i procent af BNP de seneste 5 årtier

Ekspontiel vækst

Når man taler om økonomisk vækst, er det normalt ikke lineær, men eksponentiel vækst, der tales om. Her beregnes den årlige vækst som en procentdel af den mængde, man til enhver tid har til sin rådighed. Man regner groft sagt med, at fordoblingstiden ved eksponentiel vækst er 70 år divideret med den årlige vækstrate. Hvis BNP vokser eksponentielt med f.eks. 3,5 % om året, hvad mange politikere og økonomer godt kunne tænke sig, så vil BNP altså fordobles i løbet af 20 år, firedobles i løbet af 40 år, og i løbet af 100 år vokse til 32 gange det oprindelige niveau. Da vores materielle forbrug er den væsentligste forudsætning for den økonomiske vækst, skal vi om 100 år forbruge ca. 32 gange så mange biler, fjernsyn, computere, rejse 32 gange så langt, spise 32 gange så meget osv! Lyder det realistisk?

Eksempel på eksponentiel vækst

Grøn vækst

Hvis fortsat økonomisk vækst skal gøres bæredygtig, skal den afkobles fra ressourceforbrug og miljøbelastning. "Grøn vækst" er blevet de mere miljøbevidste politikeres slagord. Men er det overhovedet muligt? De undersøgelser, der hidtil er lavet, svarer klart Nej. Den økonomiske vækst forudsætter vækst i vores materielle forbrug, og selv med en langt mere effektiv udnyttelse af ressourcerne vil vi ikke i længden kunne bringe ressourceforbruget ned, hvis det materielle forbrug skal fortsætte med at stige. Ægte grøn vækst er en myte uden hold i virkeligheden.

Nye bioteknologier er noget af det, der skal fremme den grønne vækst. Men den tilgængelige landbrugsjord er begrænset. Allerede nu stjæler vi jord fra de fattige lande til vores "grønne vækst".

Brug og smid væk

Kravet om økonomisk vækst medfører et krav til os om, at vi holder gang i forbruget. Vi skal bruge og smide væk i et stadigt hurtigere tempo. Derfor skal reklameindustrien hele tiden sørge for, at vi oplever et behov for at udskifte ting for at få nye. Samtidig bliver der indbygget forældelsesmekanismer i apparater, vi bruger, så de går i stykker inden for en vis periode.

Væksttankegangen bygger på en økonomisk tankegang, der har løsrevet sig mere og mere fra den fysiske verden. Vi lever i en illusion om, at de ressourcer, den økonomiske vækst bygger på, er ubegrænsede eller kan erstattes af andre, lignende ressourcer. Vi bruger naturen som et depot, vi bare kan tage af, for at producere det, vi har lyst til, og så smide det væk bagefter. Men der er begrænsede ressourcer og begrænsede erstatningsmuligheder, når en ressource bliver udtømt.

Reklameindustrien bruger milliarder på at få os til at forbruge. Ting, som vi ikke har behov for. Ting, som kun holder kort tid. Ting, som bliver til affald og miljøproblemer.

Fra god til dårlig vækst

Der er ingen tvivl om, at den økonomiske vækst, de rige lande har oplevet, har været forudsætningen for vores velfærd med et socialt sikkerhedsnet – i hvert fald i nogle lande – og et udbygget sundhedssystem. Væksten har også været en forudsætning for, at beskæftigelsen kunne holdes oppe, på trods af at teknologisk udvikling og rationaliseringer i stigende grad har overflødiggjort arbejdspladser i industrien og landbruget.

Men vi er ved at løbe panden imod en mur. Kravet om et voksende forbrug baseret på flere og billigere varer betyder, at arbejdspladserne bliver flyttet til lande med lavere lønninger og færre miljøkrav. Samtidig halser vi bagefter med et krav om en stadigt stigende produktivitet, som også betyder færre arbejdspladser. Vi løber hurtigere og hurtigere, men kommer ingen vegne. Kravet om vækst er nu ved at blive en trussel imod vores beskæftigelse og velfærd snarere end en forudsætning. Vi er nødt til at erkende, at vi er stødt ind i vækstloftet. Og derfor er vi nødt til at udskifte vækstparadigmet med en anden måde at se verden på.

Stigende forbrug kræver billigere varer. Derfor bliver flere og flere arbejdspladser flyttet til lande med lave lønninger og dårlige arbejdsvilkår.

Den eneste vej frem

Alt tyder på, at vores drøm om fortsat økonomisk vækst er en illusion. Vi kan ikke fortsætte med at øge vores forbrug, hvis ikke vi vil risikere, at Jordens økosystemer bryder sammen. Den rige verdens livsstil er meget langt fra at være bæredygtig og derfor en blindgyde. Men hvad så? Hvad betyder bæredygtighed egentlig, og kan man forestille sig et samfund, der er bæredygtigt på lang sigt?

Bæredygtighed betyder først og fremmest, at vi må lære at leve inden for de rammer, naturens økologiske systemer sætter. Vi må lære at leve med naturen og ikke mod naturen. Det betyder ikke mindst, at vi må sætte vores materielle forbrug ned, og at vi må effektivisere vores resourceforbrug, så det ikke skader økosystemer og klima, og så der også er ressourcer til de kommende generationer.

Det kan virke uoverkommeligt at skulle lave om på vores grundlæggende måde at tænke og handle på. Og vi har ikke alle svarene på, hvordan vi skal gøre det. Men en bæredygtig omstilling er den eneste vej frem, hvis vi ønsker et liv, der er værd at leve, både for os selv og vores børn og børnebørn. Det gøres ikke med lappeløsninger, men med reelle forandringer i den måde, vi forbruger, producerer og lever på.

Bæredygtighed – hvor det startede

Bæredygtighed kom på den globale dagsorden i 1987 i den såkaldte Brundtlandrapport. I 1992 udmøntede rapporten sig i handlingsprogrammet Agenda-21 på FN's konference for miljø og udvikling i Rio de Janeiro.

Endelig blev der i 2002 i Johannesburg på FN's konference for bæredygtig udvikling sat en række tidsbestemte mål. Man besluttede bl.a., at man inden 2005 skulle have iværksat nationale bæredygtighedsstrategier, og at FN skulle etablere et ti-årigt rammeprogram for bæredygtig produktion og udvikling.

Siden er der stort set ingenting sket, og Danmark har stadig – som de fleste andre lande – ingen bæredygtighedsstrategi.

Rio 1992 gav et kortvarigt håb for fremtiden.

Kan bæredygtighed gradbøjes?

Bæredygtighed er efterhånden blevet et begreb, man bruger om stort set hvad som helst. Et projekt kan f.eks. være "økonomisk bæredygtigt". Vores adfærd kan være mere eller mindre bæredygtig – lidt har også ret! Men kan man overhovedet gradbøje bæredygtighed, uden at ordet mister sin betydning? Kan et samfund være mere eller mindre bæredygtigt?

For de fleste betyder bæredygtighed noget med, at vi skal spare på ressourcerne og ikke skade naturen for meget. Men hvis ordet "bæredygtighed" ikke helt skal udvandes og ende i samme skuffe som ordet "grøn", som kan være hvad som helst, der bare smager lidt af miljø, så må vi holde op med at gradbøje det. I stedet må vi have en klar definition af, hvad et bæredygtigt samfund er.

*Kan en motorvej være bæredygtig?
Kan en årlig produktion af 30 millioner svin?*

Bæredygtighed og miljømæssigt råderum

Et bæredygtigt samfund skal kunne eksistere i mange generationer fremover uden at skade miljø- og ressourcegrundlaget. Det miljømæssige råderum er et hjælpemiddel til at gennemskue, hvad vi egentlig kan tillade os, hvis vi skal leve i en bæredygtig verden, hvor vi fordeler de tilgængelige ressourcer ligeligt mellem hele Jordens befolkning, og der også skal være nok til de fremtidige generationer.

Hvad er det miljømæssige råderum?

Det miljømæssige råderum defineres som den mængde af fornyelige og ikkefornyelige råstoffer, vi kan bruge uden at skade de naturlige økosystemer og uden at forhindre fremtidige generationer i at få adgang til de samme ressourcer.

Alle mennesker har lige ret til dette råderum.

I teorien er det altså muligt at beregne, hvor stort et råderum, der er for alle de vigtigste ressourcer, både globalt og for hvert enkelt menneske på Jorden. Men det er også nødvendigt at tage hensyn til, at ressourcerne er ulige fordelt, at det er dyrt og miljømæssigt uforsvarligt at transportere ressourcer og varer over lange afstande, og at nogle ressourcer som landbrugsjord og ferskvand er regionale og ikke globale.

Et miljømæssigt og ressourcemæssigt bæredygtigt samfund kan altså defineres som et samfund, hvis forbrug af råstoffer og andre ressourcer holder sig inden for det miljømæssige råderum, samtidig med at alle mennesker får opfyldt deres basale behov for mad, tøj og et sted at bo.

Overforbrug:

Den nuværende situation, hvor vores samfunds ressourceforbrug og miljøbelastning ligger langt over det miljømæssige råderum.

Råderum:

Her befinder vi os inden for rammerne af de begrænsede ressourcers muligheder og naturens bæreevne. Hvor stort dette rum er, afhænger i høj grad af vores evne til at udnytte og genbruge de tilgængelige ressourcer så effektivt som muligt og til at gøre det miljøskånsomt.

Fattigdom og sult:

Hvis de tilgængelige ressourcer eller vores evne til at udnytte dem ikke opfylder de basale behov for mad, tøj og bolig, har vi et fattigt samfund med risiko for sult for udsatte befolkningsgrupper. Det er stadig situationen for en lang række samfund.

Bæredygtighed og robusthed

Vi har flere gange set, hvor sårbart vores samfund i virkeligheden er. Kraftigt snefald, storme og voldsom nedbør kan på ingen tid sætte dele af vores samfund i stå. Vi er afhængige af en stadig forsyning af el, varme, vand og fødevarer, og en krise, som f.eks. lukker for importen af olie i en længere periode, vil få vores samfund til at gå i knæ. Bæredygtighed indebærer derfor også, at vi gør vores samfund mere robust over for kommende kriser. Lokal fødevarerproduktion og en lokalt baseret energiforsyning er vigtige elementer både i at leve inden for det miljømæssige råderum og i at skabe et mere robust samfund.

Et robust samfund er et samfund med en høj grad af selvforsyning.

Brikker til en bæredygtig omstilling

Hvordan skal morgendagens bæredygtige samfund se ud? Samfundet udvikler sig hele tiden, så en fast forestilling om, hvordan fremtidens samfund skal se ud, kan vi nok ikke bruge til så meget. Men vi kan se nogle konkrete områder, hvor vi nu og her kan begynde at ændre samfundet hen imod bæredygtighed.

Hverken vores energiforsyning, vores fødevareforsyning eller vores

måde at transportere os på er bæredygtige i dag. Her kan vi allerede nu begynde at omstille, og vi har den viden, der skal til. Vi kan omlægge vores energiforsyning til vedvarende energi, erstatte det industrielle landbrug med et bæredygtigt, økologisk landbrug, omlægge vores transportsystem til en langt højere grad af kollektiv transport og begrænse privatbilismen.

Vi kan også gøre noget ved vores forbrug. Genbrug og ressourceeffektivisering alene gør det ikke. Mange frygter, at et mindre forbrug vil betyde stigende arbejdsløshed. Men en bæredygtig omstilling vil i sig selv skabe et stort antal arbejdspladser. På længere sigt er udfordringen at skabe en ligevægtsøkonomi, som fremmer kvalitet frem for kvantitet og stigende forbrug.

Vi har et valg

Bæredygtig omstilling betyder, at vi vælger at omstille vores samfund til at udvikle sig inden for det miljømæssige råderum. Det betyder, at vi skal omstille hele samfundet – vores energiforsyning, transportsystemer, landbrug og fødevareproduktion og hele vores produktionssektor – til at fungere med et langt mindre ressourceforbrug og en minimal miljøbelastning i forhold til den nuværende situation. Og det betyder ikke mindst, at vi skal nedsætte vores materielle forbrug, i forhold til hvad det er i dag.

Om det kan lade sig gøre, er i høj grad op til os selv. Vi har de fleste af de teknologiske midler, der skal til, men det afgørende er, om vi også har viljen til at satse på kvalitet, velfærd og sundhed i stedet for blind forbrugsvækst. Vi kan vælge at lade stå til – at betragte den nuværende udvikling som uundgåelig – eller vi kan vælge at gå i gang med den omstillingsproces, som kan bringe os væk fra katastrofekursen.

Har vi viljen til at satse på kvalitet, sundhed og velfærd frem for blind forbrugsvækst?

Brikker til en bæredygtig omstilling

En bæredygtig omstilling kan begynde med de påtrængende problemer, vi allerede kender. Vores energiforbrug er for højt, og vi bruger stadig fossile brændsler og store mængder biomasse, som også udleder CO₂. Vores landbrug belaster både klima og miljø og er ved at kuldsejle økonomisk. Vi planlægger samfundet, så vi skal transportere os selv over længere og længere afstande for at arbejde og handle. Og vi producerer varer med indbygget forældelse udelukkende med det formål at holde væksten i gang, hvilket bare øger råstof- og energiforbruget. Der er nok at tage fat på.

Der er nok at tage fat på. Overforbrug af fossile brændsler og importeret biomasse. Et miljømæssigt uforsvarligt landbrug og et formålsløst forbrugsræs er bare nogle af de problemer, vi har.

Transportsektoren

Vores transportforbrug er en voldsom belastning for både sundhed, miljø og klima, og råstofforbruget overstiger langt det miljømæssige råderum. Det allerbedste, vi kan gøre, er at nedsætte vores transportforbrug. Vi må også til at overveje, om bilen overhovedet har en plads i fremtidens samfund, eller om den ikke bør erstattes mest muligt af ny og forbedret kollektiv transport og brændselsfri transportmidler som cykler. Skal vi holde os inden for det miljømæssige råderum, er vi nødt til at overveje, hvordan vi skal indrette fremtidens samfund, så vi er langt mindre afhængige af at skulle transportere os selv og de varer, vi har behov for, rundt over store afstande.

Energiforsyningen

Vi bruger langt mere energi end nødvendigt. Vi kan med forholdsvis enkle midler nedsætte vores varmekonsum til under det halve f.eks. ved at efterisolere hele den gamle boligmasse og stille større krav til nye boligers energiforbrug. Det vil give os mulighed for hurtigt at omstille til vedvarende energi – uden at bruge store mængder biomasse, som er lige så dårligt eller værre for klimaet end fossile brændsler. Vi er i gang, men det kan gå meget hurtigere, og gør vi det rigtigt, kan det skabe mange tusinde arbejdspladser i en lang periode fremover.

Landbrug og fødevarer

Der var engang, hvor det danske landbrug forsynde os med sunde fødevarer og gav beskæftigelse og økonomisk fremgang for landet. Sådan er det ikke mere. Skal det danske landbrugs problemer løses, kræver det en stor omstilling væk fra det industrialiserede landbrug med dets massive husdyrproduktion og frem til et økologisk landbrug med satsning på kvalitet og en lav miljøbelastning. En fødevarerproduktion baseret på flere og mindre landbrug vil kunne give lokal beskæftigelse på mange virksomheder og give os en robust og mangfoldig fødevareresektor med kvalitetsprodukter i stedet for billige fødevarer af en ofte ringe kvalitet.

Produktion og forbrug

Vi er også nødt til at se kritisk på vores materielle forbrug. Forbrugsvækst på basis af billige, importerede varer betyder massive miljøproblemer og grov udnyttelse af arbejdskraften i de fattige lande. Vi skal erstatte masseproduktion af billige varer med håndværksmæssig produktion af kvalitetsprodukter. Vi skal erstatte hurtig forældelse med holdbarhed og brug-og-smid-væk med genbrug og genanvendelse.

Uddannelse

Vores uddannelser skal hænge sammen med den fremtid, de næste generationer kommer til at leve i. Vi uddanner tusinder af mennesker, specielt akademikere, til arbejdsløshed. I stedet burde vi satse på uddannelser til økologisk produktion og håndværk med fokus på effektivt ressourceforbrug, ressourcegenbrug og holdbarhed. Vi skal uddanne os til en bæredygtig fremtid.

Hvad med vores livsstil?

Hvad vil en bæredygtig omstilling egentlig betyde for vores måde at leve på? Er det slut med computere, mobiltelefoner, biler og alle de ting, vi er vant til at omgive os med i hverdagen? Og vil det ikke gå ud over beskæftigelsen og velfærden, når vi skruer ned for forbruget?

Der er mange myter. En er, at

stigende forbrug er lig med stigende lykke. En anden er, at økonomisk vækst og øget forbrug er den eneste vej til at opretholde beskæftigelsen og velfærden. Men det afhænger helt af, hvordan vi indretter vores samfund. Forbrug og produktion, der satser på kvalitet og holdbarhed vil kunne genskabe meget af den

beskæftigelse, der er gået tabt i det ensidige produktivitetstræs. Mindre materiel velstand behøver ikke nødvendigvis betyde mindre velfærd og et dårligere liv. Tværtimod kan vi få vækst i fritid, livsglæde, sundhed og socialt samvær.

Gør vækst og forbrug os lykkelige?

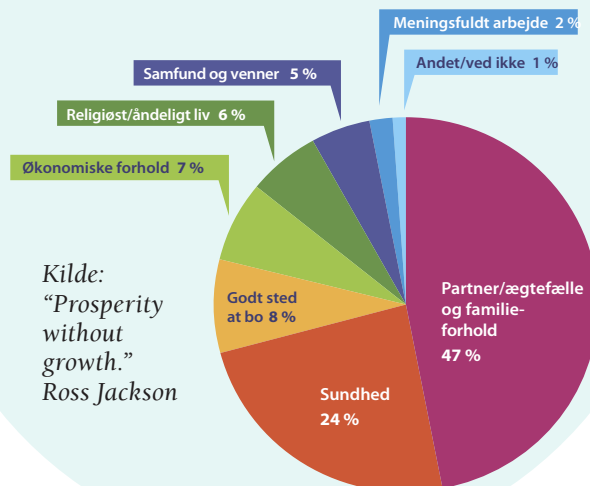
Den økonomiske vækst har bragt os både stigende velstand og øget velfærd. Vi frygter ikke mere for at gå sultne i seng, ikke at have et sted at bo eller ikke at kunne få hjælp, hvis vi er syge. Men vores materielle velstand er vokset langt ud over de behov, som vi skal have tilfredsstillet, for at have et trygt liv.

Flere undersøgelser tyder på, at vi på trods af velstanden ikke er blevet lykkeligere siden midt i 1960'erne. Det, der gør os lykkelige, er helt andre faktorer som et godt helbred, et godt forhold til vores partner og vores venner, tryghed i vores arbejdsliv og følelsen af at have en meningsfuld plads i et fællesskab. Ingen af disse faktorer kræver økonomisk vækst og stigende velstand.

Der er også meget, som tyder på, at livskvalitet og velfærd hænger sammen med graden af lighed i et land. Mange undersøgelser viser en forbindelse mellem ulighed i indkomst og f.eks. sundhedsproblemer, stress, kriminalitet og offentlig forsørgelse.

Hvorfor bliver vi så ved med at ønske os mere velstand? Reklamer og socialt pres har sin andel af skylden. Men en væsentlig faktor er også, at vi frygter for en stigende arbejdsløshed og dalende velfærd, hvis væksten ikke fortsætter. Det siger både politikere og økonomer, men er det rigtigt?

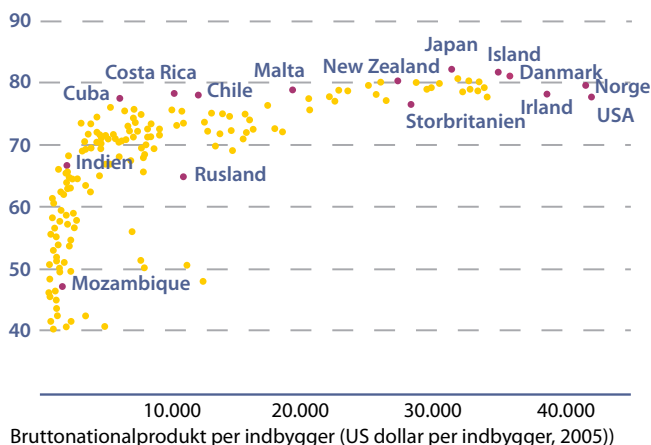
Når vi skal vælge, hvad der betyder mest for vores oplevelse af at være glade og tilfredse i dagligdagen, kommer velstand langt nede på listen.

Giver vækst os bedre velfærd?

Vi er ved at drukne i dygtige økonomers udsagn om, hvad vi skal gøre ved krisen for at få gang i væksten igen. Imens har vi helt glemt, at formålet med vores økonomiske system faktisk var at skabe så godt et liv for så mange mennesker som muligt. Vi får at vide, at vi skal skære ned på velfærden for at få gang i væksten. Men hvis vi skal det, er hele meningen med væksten jo forsvundet. Der er ikke megen mening i at få flere forbrugsgoder, hvis vores sundhedsvæsen, børnepleje og uddannelsessystem samtidig bliver dårligere. Man kalder det for effektiviseringer og rationaliseringer, men i virkelighedens verden betyder det, at mennesker bliver fyret, og plejere, lærere og sygehuspersonale får mindre tid til at gøre deres arbejde.

Forventet levetid i år i forhold til velstand i en række forskellige lande. Den forventede levetid øges ikke over et vist velstandsniveau.

Vækst og arbejdsløshed

Arbejdsløshed er historisk set en forholdsvis ny ting. Først med industrialiseringen skabtes den nuværende form for lønarbejde for alvor og dermed også muligheden for at blive arbejdsløs. Fra industrialiseringens begyndelse til nu har billig energi og en løbende teknologiudvikling i stigende grad erstattet menneskelig arbejdskraft. Men denne stigning i arbejdsproduktiviteten har gjort det nødvendigt med en stadig stigende produktion for at holde beskæftigelsen oppe. I øjeblikket ser man vækst i økonomi og forbrug som den eneste vej frem. Men stigende råstofpriser og miljø-mæssige problemer gør det sværere og sværere.

Hvis vi skal have vækst for at skabe arbejde, hvad så, når væksten går i stå?

Beskæftigelse uden vækst

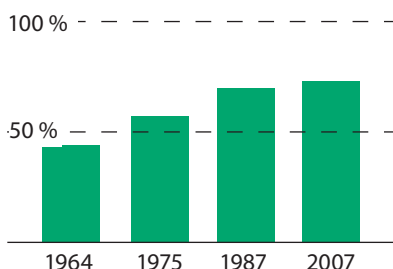
Et øget forbrug er langt fra den eneste vej til at skaffe nye arbejdspladser. Der er andre og bedre muligheder. For det første kan vi i mange produktionsprocesser skifte fokus fra arbejdsproduktivitet til ressourceeffektivitet. Det betyder, at man i stedet for at presse så meget som muligt ud af folks arbejdstid tillader mere tidskrævende produktionsprocesser. Det vil også blive nødvendigt pga. de stigende energi- og råstofpriser, som vil kræve, at vi får større fokus på genanvendelse og effektiv ressourceudnyttelse. Håndværksmæssig produktion af høj kvalitet såvel som lokal fødevarerproduktion kræver ikke store, centraliserede fabrikker, men kan give mange nye arbejdspladser og nyt liv til udkantsområderne.

Vi kan også reducere arbejdstiden. Mange mennesker føler sig i dag presset til at arbejde mere end de normale 37 timer. En reduktion af arbejdstiden vil betyde mere tid i hverdagen, hvilket vil komme specielt børnefamilier til gode. For den kendte, britiske økonom, John Maynard Keynes, var dette den ultimative løsning på arbejdsløshedsproblemet. Andre steder i samfundet er arbejdsdeling relevant. Specielt i omsorgs- og undervisningssektorerne, hvor der er store krav om menneskeligt overskud og høj risiko for nedslidning hos de ansatte. Her er der ikke behov for en øget arbejdsproduktivitet, men for flere hænder og mulighed for nedsat arbejdstid. Noget, mange ønsker i jobs med en høj belastning i det daglige.

I omsorgs- og undervisningssektoren er der ikke brug for højere produktivitet, men flere hænder og mere tid.

Et stigende antal mennesker prioriterer mere fritid højere end mere i løn.

Brikker til en ny samfundsøkonomi

Hvis vi vil have et stabilt samfund med en økonomi, som ikke er afhængig af forbrugsvækst, er det nødvendigt, at vi redefinerer hele vores økonomiske system. Det er ikke noget, vi kan gøre hurtigt, men vi kan f.eks. begynde med at flytte fokus fra blind produktivitetsforøgelse og vækst til bæredygtighed på alle niveauer.

Det kunne f.eks. ske ved at:

- sænke skatten på lønarbejde og beskatte ressourceforbrug og miljøbelastning langt hårdere end i dag
- støtte billige, energieffektive boliger samt lokal selvforsyning med energi og fødevarer for at skabe et robust samfund
- flytte samfundets midler fra privat forbrug til offentlige investeringer i bæredygtig omstilling.

I øjeblikket er hele den finansielle sektor fokuseret på at skabe vækst, uanset hvordan det sker, og hvilke konsekvenser det får. Det har resulteret i en vildtvoksende gældsspiral, som er ved at trække vores samfund ned i en vedvarende krise. Vi er nødt til at skabe et pengesystem, som er samfundets tjener og ikke dets herre. Økonomiens rolle bør ikke være at presse os til at arbejde hårdere og hårdere, mens andre er arbejdsløse. Tværtimod bør økonomien være et værktøj til at hjælpe os med at skabe det gode liv.

Vi er nødt til at skabe et pengesystem, som er samfundets tjener og ikke dets herre.

Tid til at handle

Vi har brug for en ny vision, hvor bæredygtighed, miljømæssigt råderum og menneskelig trivsel er i centrum. Det er langt bedre, at vi selv sætter gang i omstillingen, end at den bliver tvunget frem af kriser og klimakatastrofer. Samtidig kan en

styret omstilling være med til at skabe et bedre samfund. En bæredygtig omstilling handler også om et liv med mindre stress og plads til alle, også dem der ikke er topproduktive. Bæredygtig omstilling er ikke et eksperimentprojekt, men noget vi alle kan

deltage i, og mange mennesker er allerede engageret i at skabe forandringer lige fra deres eget liv til det globale plan. Her er nogle eksempler fra alle tre niveauer.

Stil krav til politikerne

En bæredygtig omstilling kan ikke gennemføres, uden at politikerne gør det muligt via lovgivning, tilskud og finansieringsmuligheder. Mange ting inden for både energiforsyning, fødevarerforsyning og transport kan realiseres nu, hvis politikerne har mod til det. Politikerne kan:

- opprioritere forskning og udvikling af vedvarende energi og støtte lokal og selvejet selvforsyning
- flytte tilskud fra fossil energi til vedvarende energi

- udbygge den kollektive trafik, også i udkantsområderne
- flytte tilskud fra det industrialiserede landbrug til små, bæredygtige landbrug og lokal produktion
- skabe permanente støtte- og finansieringsmuligheder for borgernes og virksomheders omstillingsinitiativer.

Også inden for produktion og forbrug er der masser at gøre, og en hel ny branche kan skabes her. Nogle vigtige skridt kunne være:

- at sætte skatten ned på arbejde og op på ressourcer
- at fastsætte regler for produktionen, der forbyder "planlagt forældelse" og kræver forlænget levetid og kvalitet på produkter
- at skabe uddannelse og ressourcer til en ny branche for genanvendelse, restaurering og reparation.

Ud med BNP

Vi har også brug for pejlemærker, der passer sammen med en bæredygtig omstilling. Brugen af BNP som en indikator for samfundets succes er direkte i modstrid med det, der kræves for at skabe en bæredygtig omstilling. Heldigvis er der en stigende erkendelse af, at BNP ikke siger noget om den økonomiske aktivitetens negative konsekvenser for menneskelig og social velfærd eller vores naturgrundlag, og både i EU og FN arbejdes der med at udvikle nye velfærdsmarkører. Derfor bør vi hurtigst muligt afskaffe BNP som et mål for fremgang og velfærd.

Påvirk dine lokalpolitikere

Mange af de sager, som bestemmer den fremtidige udvikling, afgøres lokalt. Derfor skal du ikke bare stille krav til regeringen, men i høj grad også til dine lokale politikere. Det er også meget lettere at være med til direkte at påvirke udviklingen i det område, hvor du bor.

Fællesskaber, der rækker videre

I Danmark har vi en unik tradition for at organisere os i fællesskaber – andelsbevægelsen er et fint eksempel på dette. Men landbrugets andelsforeninger har udviklet sig fra at være lokale og demokratisk styrede foreninger til

kæmpestore, internationale selskaber. Vi har brug for at få den gamle andelstanke tilbage både i landbruget og andre steder i samfundet. Vi skal genoplive og nyskabe en fællesskabskultur, hvor vi husker, at det, vi har,

er skabt af andre, og hvor vi oplever, at det er langt mere tilfredsstillende at skabe resultater sammen end bare for sig selv alene.

Genoplivet kystfællesskab

Ved Thorup Strand er 20 fiskerfamilier gået sammen om at opbygge fælles fangstkvoter til bæredygtigt og naturskånsomt kystfiskeri i Jammerbugt og Skagerrak. Kystfiskerlauget er andelsorganiseret, og alle partsfiskere kan få del i de fælles fangstrettigheder, hvis de driver skånsomt fiskeri. Fiskersamfundet går i fællesskab op imod de store fiskekoncerners opkøb af kvoter til naturødelæggende fiskeri. Og de viser vejen til at fremtidssikre lokalsamfund ved kysten.

Byttemarkeder og købestop

Mange steder i landet går folk sammen i opgøret med køb-og-smid-væk-kulturen. Venner, kolleger, naboer mv. går f.eks. sammen om byttemarkeder, hvor man kan tage med, hvad man ikke bruger, og bytte sig til noget andet. Tøj, ting fra hjemmet, afgrøder fra haven, endda tjenester, evner og viden kan byttes. På internettet er der mange fora for byttehandler eller grupper for købestop. Det er blevet en trend at stoppe op, tænke kreativt og bruge, hvad man har.

Samarbejde om grøn medarbejdertransport

Omstillingen til det bæredygtige samfund er en stor udfordring på transportområdet, og det kræver adfærdssændringer og samarbejde. I Formel M-projektet samarbejder syv kommuner og foreløbigt 70 virksomheder om at mindske trængsel og transportrelateret CO₂-udledning i syv erhvervsområder. Vejen er at ændre medarbejderes vaner og skabe nye og grønnere transportløsninger.

Solo power – tag sagen i egen hånd

I sidste ende er det op til os hver især, om vi galopperer blindt med i forbrugsræset, som vi betaler med lån, overarbejde og en stresset hverdag, eller om vi handler bevidst og kritisk. Værd at huske på:

Der er magt i at stille spørgsmål

Hvad er det, der gør dig glad? En ny bluse måske? Eller en ny mobiltelefon? Reklameindustrien bruger milliarder af kroner på at lokke os til at købe ting, vi ikke har brug for, og udskifte apparater, før de er gået i stykker. Men er det egentlig i vores interesse? Hvis interesser tjener vi egentlig, når vi kører med på vækstræset? Har du

nogensinde tænkt over, hvor dine forbrugsbehov kommer fra? Hvem er det, der skal bestemme?

Alle har en rolle at spille

Forandringer sker ved enkeltmenneskers handlinger i hverdagen, der hvor de kan. Gennem dine valg som forbruger og borger kan du påvirke både dine venner, producenterne og politikerne. Der er nu mange hjemmesider, hvor du kan få information og gode råd. Også gennem dine valg af uddannelse og arbejdsliv har du store handlemuligheder. I alle brancher er der brug for bevidste mennesker, som vil tage bæredygtige valg.

Fremtiden starter med dig, nu!

KENDER DU NOAH?

- NOAH arbejder for at forbedre det levende miljø ved aktivt at bekæmpe miljøødelæggelsen og dens årsager – og anvise alternativer.
- NOAH arbejder med miljøpolitik, men vi er uafhængige af partipolitiske interesser.
- NOAH er det danske medlem af den internationale sammenslutning af miljøorganisationer, Friends of the Earth (FoE).
- NOAH består af lokalgrupper fordelt over hele landet. Alle, der ønsker det, kan blive aktive i en NOAH-gruppe.
- NOAHs Forlag udgiver bøger om miljø, skrevet af fagligt kompetente forfattere med holdning til miljøspørgsmål. Forlagets formål er at skabe debat og udbrede viden om miljø.
- NOAHs støttekreds er en kreds af mennesker, der ønsker at støtte NOAHs arbejde. Støtter du os med 200 kr. eller mere om året, bliver du optaget i støttekredsen.

NOAH'S DEBATSERIE

NOAHs debatserie omhandler aktuelle miljøspørgsmål. Alle hæfter i serien er gennemillustrerede og velegnede til undervisningsbrug. I serien er foreløbig udkommet følgende hæfter:

“Den globale hedetur – Om de globale klimaændringer og vores muligheder for at afværge dem”, 2001.

“Pandoras madkasse – Genteknologiens vidunderlige verden”, 2001

“Mad til eftertanke – Landbrug mellem natur og samfund”, 2003

“Guld eller grønne skove – et debathæfte om miljøøkonomi”, 2004

“Trafik på gale veje – Transport i en globaliseret verden”, 2006

“én jord – det miljømæssige råderum”, 2. udgave 2007

“Et fossilfrit Danmark – Vejen til en fossilfri og bæredygtig energiforsyning”, 2010

“Mad og brændstof til Europa”, 2010

Du kan få flere oplysninger samt bestille disse og NOAHs andre publikationer på NOAHs Forlags hjemmeside, www.noah.dk/forlag.

Du kan også kontakte NOAHs Sekretariat, telefon 35 36 12 12, fax 35 36 12 17, e-mail noah@noah.dk, hjemmeside www.noah.dk. Der er åbent mandag - torsdag klokken 10 - 16 og fredag klokken 10 - 14.